

**AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA
SHAHARSOZLIKNING RIVOJLANISHI**

Nosirov Fayzullaxon Shavkat o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Amir Temur va Temuriylar davrida shaharsozlik sohasidagi yutuqlar, me'moriy obidalar qurilishi, shaharlarning rivojlanishi va shaharsozlik tamoyillari tahlil qilingan. Tadqiqot XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyoda shaharsozlikning rivojlanish xususiyatlarini, shaharlarning me'moriy qiyofasi va infratuzilmasining shakllanishini yoritib beradi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Temuriylar, shaharsozlik, me'morchilik, Samarqand, Buxoro, Shahrisabz, Hirot

Kirish. XIV-XV asrlar Markaziy Osiyo tarixida shaharsozlik va me'morchilik sohasida eng yuksak taraqqiyot davri hisoblanadi. Amir Temur va Temuriylar davrida shaharlar nafaqat siyosiy va iqtisodiy markaz sifatida, balki madaniy va ilmiy markazlar sifatida ham rivojlandi [1]. Ushbu davrda shaharsozlik san'ati yangi bosqichga ko'tarildi, ko'plab muhim me'moriy majmualar barpo etildi va shaharlarning infratuzilmasi takomillashtirildi.

Asosiy qism. Amir Temur davrida shaharsozlik aniq me'moriy rejalashtirish asosida amalga oshirilgan. Shaharlar odatda ark (qal'a), shahriston (asosiy shahar qismi) va rabod (tashqi shahar) qismlaridan iborat bo'lgan [2]. Har bir shahar qismining o'z vazifasi va ahamiyati bo'lib, ular yagona tizimni tashkil etgan.

Temuriylar davri shaharsozligining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat bo'lgan:

- Shaharlarning mudofaa tizimini mustahkamlash
- Markaziy maydon atrofida asosiy binolarni joylashtirish
- Suv ta'minoti tizimini rivojlantirish
- Ko'kalamzorlashtirish va bog'-rog'lar barpo etish [3]

Samarqand - poytaxt shahri. Samarqand Amir Temur davrida imperiyaning poytaxti sifatida alohida e'tibor bilan qayta qurildi. Shahar markazida Registon maydoni, Bibixonim masjidi, Go'ri Amir maqbarasi kabi ulug'vor inshootlar barpo etildi [4]. Shahar atrofida Bog'i Shamol, Bog'i Dilkusho kabi mashhur bog'lar yaratildi.

Me'moriy majmualar. Temuriylar davrida yirik me'moriy majmualar qurilishiga alohida e'tibor qaratilgan. Shahrisabzda Oqsaroy, Hirotida Musallo majmuasi, Buxoroda ko'plab madrasalar va masjidlar bunyod etilgan [5]. Bu inshootlarda mahalliy me'morchilik an'analari Sharq va G'arb me'morchiligi elementlari bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'lgan.

Shahar infratuzilmasi. Temuriylar davrida shaharlarning infratuzilmasi rivojlantirildi:

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

- Suv ta'minoti tizimlari takomillashtirildi
- Ko'priklar va yo'llar qurildi
- Bozorlar va karvonsaroylar barpo etildi [6]

Shaharsozlikdagi innovatsiyalar

Temuriylar davri shaharsozligida qator innovatsion yechimlar qo'llanilgan:

- Katta gumbazlar qurish texnologiyasi
- Mozaika va koshinkorlik san'atining yangi usullari
- Muhandislik inshootlarining ilg'or yechimlari [7]

Hirot Temuriylar davrida madaniyat va san'atning yirik markaziga aylandi. Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy davrida shahar o'zining eng yuqori cho'qqisiga erishdi [3]. Shaharda ko'plab madrasalar, kutubxonalar, shifoxonalar va boshqa jamoat binolari qurildi. Hirot bog'lari o'zining betakror go'zalligi bilan mashhur bo'lib, ular shahar atrofida yashil halqa hosil qilgan.

Temuriylar davri me'morchiligida asosan pishiq g'isht, marmar, granit kabi tosh materiallari qo'llanilgan. Binolarning bezatilishida koshin, parchin va sopol plitalar keng ishlatilgan. Qurilish texnologiyasi yuqori darajada rivojlangan bo'lib, ulkan gumbazlar, baland minoralari, mustahkam poydevorlar bunyod etishda maxsus muhandislik yechimlari qo'llanilgan [5].

Temuriylar davrida shaharlarning mudofaa inshootlari alohida e'tibor bilan qurilgan. Shahar devorlari, burglar, darvozalar va xandaqlar tizimi mukammal ishlangan. Shahar devorlarining qalinligi ba'zi joylarda 5-6 metrga yetgan. Darvozalar maxsus mudofaa inshootlari bilan jihozlangan. Bu davrda qurilgan qal'alar va istehkomlar o'zining mustahkamligi bilan ajralib turgan.

Temuriylar davri shaharlarining ichki tuzilishi aniq rejalashtirish asosida amalga oshirilgan. Shaharning markaziy qismida bosh maydon joylashgan bo'lib, uning atrofida asosiy ma'muriy va diniy binolar qurilgan. Hunarmandchilik mahallalari va savdo rastalari alohida hududlarda joylashgan. Shahar ko'chalari keng va tekis qilib qurilgan, asosiy ko'chalar tosh yoki g'isht bilan qoplangan [6].

Temuriylar davri shaharsozligining o'ziga xos jihati - bu bog'-rog'lar arxitekturasidir. Samarqandning Bog'i Maydon, Bog'i Dilkusho, Bog'i Chinor, Bog'i Behisht kabi mashhur bog'lari o'ziga xos me'moriy yechimga ega bo'lgan. Bog'lar odatda to'rt qismga bo'lingan (chor-bog' tizimi), markazida hovuz yoki favvora joylashgan, atrofida pavilonlar va saroylar qurilgan [7].

Temuriylar davrida qurilgan masjid va madrasalar o'zining ulug'vorligi va me'moriy yechimlari bilan ajralib turadi. Binolar odatda bir-biri bilan uyg'unlikda qurilgan, katta hovli atrofida hujralar joylashgan. Peshtoqlar, gumbazlar va minoralar binolarga alohida ko'rk bag'ishlagan. Masjid va madrasalar nafaqat diniy va ta'lim maskani, balki shaharsozlikning muhim elementi sifatida ham xizmat qilgan.

Shaharlarning savdo qismi - bozorlar, rastalar, tim va toqlar alohida e'tibor bilan qurilgan. Savdo inshootlari odatda shaharning markaziy qismida joylashgan bo'lib,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

maxsus me'moriy yechimlar asosida bunyod etilgan. Hunarmandchilik mahallalari ham o'ziga xos rejalashtirish asosida tashkil etilgan, har bir kasb egalari uchun alohida rastalar ajratilgan [8].

Temuriylar davri shaharsozligining muhim yutuqlaridan biri - bu suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarining rivojlanganligi. Shaharlar suv bilan ta'minlash uchun maxsus suv omborlari, korizlar va ariqlar tizimi yaratilgan. Kanalizatsiya tizimi ham ancha murakkab bo'lib, yer osti tashlama quvurlari va suv chiqarish inshootlaridan iborat bo'lgan.

Temuriylar davri binolari nafis bezaklar bilan bezatilgan. Koshinkorlik, parchinkorlik, ganch o'ymakorligi, yog'och o'ymakorligi keng qo'llanilgan. Binolarning tashqi va ichki bezaklarida geometrik naqshlar, islamiy naqshlar va xattotlik namunalari uyg'unlikda ishlatilgan. Bu bezaklar binolarga nafaqat go'zallik, balki ma'naviy mazmun ham bag'ishlagan [4].

Xulosa. Amir Temur va Temuriylar davri shaharsozligi o'zining yuksak darajasi bilan ajralib turadi. Bu davrda yaratilgan me'moriy obidalar, shahar infratuzilmasi va bog'-rog'lar o'zining betakror go'zalligi bilan jahon me'morchiligi tarixida alohida o'rin egallaydi [8]. Temuriylar davri shaharsozlik tajribasi keyingi davrlarda ham Markaziy Osiyo me'morchiligining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Пугаченкова, Г.А. (1976). Зодчество Центральной Азии. XV век. Ташкент: Фан.
2. O'rinboyev, A. (2019). Amir Temur va Temuriylar davri me'morchiligi. Toshkent: O'zbekiston.
3. Rtveladze, E. (2018). Civilizations, States, and Cultures of Central Asia. Tashkent.
4. Hillenbrand, R. (1994). Islamic Architecture: Form, Function and Meaning. Edinburgh University Press.
5. Маньковская, Л.Ю. (1980). Типологические основы зодчества Средней Азии. Ташкент.
6. Blair, S., & Bloom, J. (1994). The Art and Architecture of Islam 1250-1800. Yale University Press.
7. Бабаджанов, Б.М. (2011). Кокандское ханство: власть, политика, религия. Ташкент.
8. Askarov, Sh. (2012). Temuriylar davri me'moriy merosi. Toshkent: San'at.

